

Council of Europe
Conseil de l'Europe

European Union
Union européenne

Боротьба з жорстоким поведженням і безкарністю

*Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів
11 ключових запитань та відповідей*

Ерік Сванідзе

Генеральний директорат з прав людини і правових питань
Рада Європи

Ерік Сванідзе

Боротьба з жорстоким поведженням і безкарністю: Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів. – К.: «К.І.С.», 2009. – 40 с.

Ця брошура фінансована Європейським Союзом і Радою Європи. Видання здійснене в рамках спільної програми Європейського Союзу та Ради Європи «Боротьба з жорстоким поведженням і безкарністю». Автор є довгостроковим консультантом спільної програми.

Погляди, висловлені у цій публікації, належать автору, і Рада Європи або Європейський Союз, або ж установи, у яких він працює, не несуть за них ніякої відповідальності. Вони не мають сприйматися як такі, що офіційно тлумачать згадані тут юридичні інструменти з обов'язковим дотриманням цього тлумачення Державами-членами, органами, заснованими Статутом Ради Європи, або ж будь-яким органом, створеним на виконання Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод.

Генеральний директорат з прав людини і правових питань
Рада Європи
F-67075 Strasbourg Cedex

www.coe.int/justice

© Рада Європи, 2009

© Сергій Колесник, переклад, 2009

© «К.І.С.», 2009

Зміст

Вступ.....	4	5 Чи існує обов'язок забезпечення медичного лікування під час перебування під вартою поліції?	16	9 Яким вимогам має відповідати розслідування фактів жорстокого поводження?	23
1 Чи існують винятки із заборони жорстокого поводження?	7	6 Які конкретні права існують на захист від жорстокого поводження?	17	10 Яким мало б бути належне покарання виконавців актів жорстокого поводження та визначене судом відшкодування потерпілим?	26
2 Що є жорстоким поводженням?	8	7 Що робити особі, яка постраждала від жорстокого поводження?	20	11 Якими іншими основними правами наділені затримані або підозрювані?	27
3 Чи допускається застосування сили або психологічного тиску до затриманих?	12	8 Яким чином домагатися розгляду скарг на жорстоке поводження?	22		
4 Яким вимогам повинні відповідати місця тимчасового тримання під вартою затриманих?	14				

Вступ

Абсолютна заборона катувань та нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження або покарання¹ обов'язково тягне за собою необхідність боротьби з безкарністю там, де така заборона порушується. Проблема безкарності викликає занепокоєння через отримані за останній час міжнародними правозахисними структурами численні скарги, де йдеться про випадки, коли держави не притягують належним чином до відповідальності осіб винних у жорсткому поведженні.

¹ Далі спільно іменуються терміном «жорстоке поведження».

Так, Європейський суд з прав людини («**Страсбурзький суд**»), і надалі виносить значну кількість рішень з цього питання не на користь держав, хоча відповідні стандарти визначалися ним вже протягом багатьох років. Так, у 2008 році, на додаток до 140 матеріально-правових порушень Статті 3 Європейської конвенції з прав людини (далі – «**ЕКПЛ**»)², у 55 випадках були встановлені факти порушень процедурного аспекту цієї ж Статті, внаслідок чого державам висувалася вимога щодо ефективного розслі-

² Статтю 3 ЕКПЛ забороняються катування та інші види нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження або покарання.

дування обвинувачень у жорсткому поведженні та фактів, що вказують на скоєння цього злочину.³ Ця проблема висвітлювалась також Комітетом із запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню Ради Європи (далі – «**КЗК**»), зокрема, у його 14-му загальному звіті⁴ а також у численних звітах ро країнах.

На цьому тлі Європейським Союзом і Радою Європи була започаткована програма під

³ Річний звіт Європейського суду з прав людини за 2008 рік (попереднє видання), Рада Європи, р. 131.

⁴ Див. Розділ під заголовком «Боротьба з безкарністю».

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових питань і відповідей

назвою «Боротьба із жорстоким поведженням та безкарністю». Ця програма, у рамках якої виходить у світ і ця публікація, зосереджена на діяльності поліції і правоохоронних органів у п'яти державах-членах: Armenii, Azerbaidzhanii, Gruzii, Moldovii та Ukrainii.⁵

⁵ Автор є постійним консультантом Спільної програми. Думки та погляди, висловлені у цій публікації, належать автору, і Рада Європи та/або Європейський Союз не несуть за них ніякої відповідальності. Вони не мають сприйматися як такі, що офіційно тлумачать згадані юридичні інструменти з обов'язковим дотриманням цього тлумачення Державами-членами, органами, заснованими Статутом Ради Європи, або ж будь-яким органом, створеним на виконання Європейської Конвенції про права людини або Європейсь-

Ця брошура була підготовлена у рамках зазначеної Спільної програми. Вона спирається на ключові міжнародні правові захисні інструменти, що стосуються заборони жорстокого поведження і основних прав осіб, позбавлених волі. Джерелами, окреслених у брошурі стандартів, є головним чином, ЄКПЛ, а також широка практика Страсбурзького суду – знаряддя імплементації Конвенції, яка знаходиться у постійному розвитку. На доповнення і конкретизацію цих стандартів залучаються також стандарти КЗК, який діє на

кої конвенції про запобігання катуванням та нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню або покаранню.

основі відповідної Конвенції.⁶ Крім того, пов'язані із зазначеною тематикою міжнародні стандарти й вимоги спираються на інструменти, розроблені під егідою Організації Об'єднаних Націй, такі як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Конвенція ООН проти катувань та інших видів жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження або покарання, а також спостереження, загальні коментарі і юридичну практику відповідних органів, створених для забезпечення виконання зазначених інструментів. Комплекс конкретних стандартів,

⁶ Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поведженню чи покаранню.

Боротьба з жорстоким поведженням і безкарністю

відомий як Керівництво з питань ефективного розслідування і документації фактів катувань та інших видів жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження або покарання («**Стамбульський протокол**»), який був ухвалений Генеральною Асамблеєю ООН, також має велике значення у цьому відношенні.⁷

Увага у брошурі зосереджена на актах жорстокого по-

ведження з боку працівників правоохоронних органів⁸ на початкових етапах позбавлення осіб волі.⁹ У ній розглянуті

⁸ Якщо далі не буде зазначено іншого, посилання на поліцію застосовується до інших правоохоронних органів і навпаки.

⁹ Разом з тим, багато принципів і стандартів, зокрема процесуального характеру, є дотичними до пенітенціарної системи та інших структур, де існує можливість скоєння актів катувань та інших видів жорстокого поведження. Варто зазначити, що обов'язок проведення розслідування поширюється також на випадки актів жорстокого поведження, скоєних приватними особами. Див. *97 членів Гдяльської Конгрегації Свідків Іегови та 4 інших проти Грузії*, Рішення від 3 травня 2007 року, заява № 71156/01, параграфи 96 та 97.

як матеріально-правовий, так і процесуальний аспекти заборони, як-то, умови тримання під вартою, надання медичної допомоги, розслідування скарг або інших заяв про жорстоке поведження. Перелік прав і стандартів, якими мають право користуватися особи, що перебувають під вартою у поліції, не вичерпується положеннями Статті 3 ЄКПЛ. Отже, у брошурі наводиться короткий опис головних характеристик і стандартів, у рамках яких має відбуватися затримання, позбавлення осіб волі і кримінальне провадження. Тут даються відповіді на ключові запитання, які

Проте, ці аспекти заборони виходять за межі змісту даної публікації.

передують кожному з розділів брошури.

Ця публікація стосується прав затриманих¹⁰ і, відповідно,

¹⁰ Хоча автор брошури оперує, головним чином, терміном «затриманий», процесуальні та деякі інші відповідні стандарти є застосовними і до осіб, які піддаються жорсткому поводженню, або для яких

окреслює ті обов'язки працівників правоохоронних органів і та органів влади взагалі, які автоматично витікають з цих прав. Більшість із цих стандартів передбачаються і забезпечуються законодавством держав-членів

існує його загроза, і які при цьому не були позбавлені волі органами поліції.

Ради Європи. Разом з тим, з міжнародних правозахисних інструментів і практики їх реалізації витікає, що вони повинні бути прямо застосовані у всіх випадках, коли затримані чи інші особи отримують безпосередню користь від застосування цих стандартів.

1. Чи існують винятки із заборони жорстокого поводження?

Так само як і Стаття 5 Загальної декларації прав людини і Стаття 7 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Стаття 3 ЄКПЛ чітко проголошує:

«Нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує

гідність, поводженню або покаранню»

Жодних винятків з цього положення бути не може. Статтею 15 ЄКПЛ однозначно забороняються будь-які відступи від нього, навіть «під час війни або іншої суспільної небезпеки, яка загрожує життю нації».

Отже, будь-яке використання катувань або нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання є **під абсолютною забороною за будь-яких обставин**, включаючи непростий контекст боротьби з тероризмом та іншими тяжкими злочинами.

Боротьба з жорстоким поведженням і безкарністю

Цей принцип був підтриманий Страсбурзьким судом, КЗК і затверджений у конкретних міжнародних інструментах.¹¹

¹¹ Див. *Зелілов проти Греції*, Рішення від 24 травня 2004, заява № 17060/03, параграф 42; *Томазі проти Франції*, Рішення ЄСПЛ від 27 Серпня 1992, Заява № 12850/87, параграф 115; *Шагал проти Сполу-*

Таким чином, **незалежно**

ченого Королівства, Рішення ЄСПЛ від 15 Листопада 1996, Заява № 22414/93, параграф 79; 15-й Загальний звіт про діяльність КЗК, СРТ/Inf (2005) 17, Вступ; Керівні принципи Комітету Міністрів Ради Європи щодо прав людини та боротьби з тероризмом, прийняті 11 липня 2002 року, керівний принцип IV; За-

від підстав для затримання або від злочинів, у скоєнні яких підозрюється затриманий, він або вона не можуть піддаватися жорсткому поведженню.

гальний коментар №2, CAT/C/GC/2, параграф 3.

2. Що є жорстоким поведженням?

ЄКПЛ та інші європейські інструменти не містять визначення катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження або покарання. Втім відповідь на це запитання виникає сама собою на основі здорового глузду та сучасного розуміння цих слів. Саме на цій основі пересічна особа поба-

чить у певних діях акт катування або ж припустить, що певне поведження є нелюдським або таким, що принижує гідність, а відтак – недопустимим. Отже, керуватися слід **духом і загальним значенням поняття жорсткого поведження**. При цьому те, що для інших окремих осіб або груп осіб певні дії

є «звичними» або «належними», абсолютно не має значення.¹²

¹² Через залишкове перекручене сприйняття ситуації або через інші подібні причини окремі службовці або навіть затримані можуть вважати певні форми жорсткого поведження нормою.

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових питань і відповідей

Втім, така відповідь не окреслює конкретних характеристик жорстокого поводження. За відсутності спеціальних критеріїв боротися з таким поводженням або ефективно запроваджувати на практиці заборону катувань та нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження, було б важко. Зазначені критерії розробляються у практиці Страсбурзького суду, а також у юриспруденції інших міжнародних правозахисних механізмів.

У першу чергу, під жорстоким поводженням розуміється певна **тяжкість фізичного болю або душевних страждань**. У випадку катувань їхній рівень є дуже високим. Такий біль або страждання завдаються за допомогою спеціальних

методів або через створення конкретних обставин. Прикладами можуть бути завдання ударів по ступнях;¹³ застосування електричного шоку, гарячої або холодної води до жертви, удари у голову і загрози розправитися з її дітьми;¹⁴ погані умови і жорстокий режим тримання у в'язниці, які застосовуються з метою покарання особи;¹⁵ багаторазове побиття

¹³ Див. *Салман проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 27 Червня 2000, Заява № 21986/93.

¹⁴ Див. *Аккоч проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 10 Жовтня 2000, Заява №№ 22947-48/93. Погрози, висловлені потерпілому у цій справі є ілюстрацією душевних страждань, які можуть бути рівнозначними катуванням або сприяти їм.

¹⁵ Див. *Ілашку та інші проти Молдови та Росії*, Рішення ЄСПЛ від 8 Липня

молодої жінки, яка протягом кількох годин знаходиться на одинці з кількома поліцейськими-чоловіками.¹⁶

У випадку нелюдського і такого, що принижує гідність, поводження тяжкість та інтенсивність болю або душевних страждань також є значними, але меншими, аніж коли йдеться про катування. Рівень тяжкості може бути проілюстрований болем і стражданнями, завданими через застосування фізичної сили (удар кийком в обличчя), прямої необхідності у якому через поведінку потер-

2004, Заява № 48787/99.

¹⁶ Див. *Менешева проти Росії*, Рішення ЄСПЛ від 9 Березня 2006, Заява № 59261/00

Боротьба з жорстоким поведінням і безкарністю

пілого не було¹⁷; через примушення затриманого чоловіка роздягнутися догола, незважаючи на присутність працівників-жінок¹⁸; через неадекватне медичне лікування, що надається затриманому¹⁹; через сукупні наслідки поганих умов тримання під вартою, включаючи надмірну кількість осіб в

одній камері, брак вентиляції і належних санітарних умов²⁰.

Навіть з цього короткого і далеко не повного переліку очевидно, що на додаток до чинника тяжкості страждань існують інші ключові характеристики, що дають змогу визначити й розрізнити елементи заборони жорстокого поведіння.²¹ Стосовно катувань до них належать такі характеристики

як **свідоме завдання** фізичного або душевного болю або страждань з **метою отримання зізнання або інформації від конкретних осіб, їх покарання або залякування**, або ж з будь-якої іншої причини, що ґрунтується на **дискримінації**. Зазначені компоненти є ключовими аспектами визначення катувань, включеного до Статті 1 Конвенції ООН проти катувань та інших видів жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поведіння або покарання.

Визначена терміном «нелюдське» складова заборони вказує на **нецивілізований характер фізичних або душевних страждань**, які тягне за собою відповідне поведіння.

¹⁷ Див. *Мрозовський проти Польщі*, Рішення ЄСПЛ від 12 травня 2009, Заява № 9258/04.

¹⁸ Див. *Валасінас проти Литви*, Рішення ЄСПЛ від 21 липня 2001, Заява № 44558/98.

¹⁹ Див. *Сарбан проти Молдови*, Рішення ЄСПЛ від 4 Жовтня 2005, Заява № 3456/05.

²⁰ Див. *Пієрз проти Греції*, Рішення ЄСПЛ від 19 Квітня 2001, Заява № 28524/95.

²¹ «Поведіння» і «покарання» – це дві різні категорії, але у багатьох обставинах, зокрема в умовах в'язниці, останнє розуміє під собою або включає у себе також і поведіння. Варто зауважити, що Страсбурзький суд не завжди розрізняє ці два поняття.

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових питань і відповідей

Елемент, визначений словами «таке, що принижує гідність» стосується дуже конкретних почуттів, пов'язаних з **принижуючим і образливим** ефектом жорстокого поводження. На відміну від катувань, для порушення аспектів заборони, пов'язаних з термінами «нелюдський» і «такий, що принижує гідність», не обов'язковим є намір завдати страждання.

Разом з тим, варто пам'ятати про те, що не всі спірні або неприємні аспекти поводження або покарання становлять по-

рушення Статті 3 ЄКПЛ.²² Заборона не стосується допустимих санкцій та інших законних заходів, як-то, тримання під вартою в адекватних умовах, належне застосування наручників, а також пропорційне застосування сили.

Спираючись як на власне усвідомлення, так і на зазначені характеристики жорстокого поводження, можна дійти висновку про те, що в контексті

²² Див. *Оклаан проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 12 Травня 2005, Заява № 46221/99, параграф 181.

правоохоронної діяльності будуть відноситися два комплекси проблем. Це:

- застосування фізичної сили, прямої необхідності у якій через поведінку потерпілого не було, або зловживання, які призводять до забороненого завдання душевних страждань;
- неадекватність умов тримання під вартою і надання медичної допомоги.

3. Чи допускається застосування сили або психологічного тиску до затриманих?

Вичерпний перелік ситуацій, за яких може виникнути необхідність у застосуванні фізичної сили, спеціальних засобів або зброї, зараз включає у себе **опір у ході затримання, агресивну поведінку або спробу втечі**.²³ При цьому досить виникнення однієї з цих обставин для того, щоб зазначені дії були допустимими і виправданими.

²³ Див. Основні принципи застосування сили та вогнепальної зброї працівниками правоохоронних органів, прийняті Восьмим Конгресом ООН з попередження злочинності та поведіння із правопорушниками, Гавана, Куба, 27 серпня – 7 Вересня 1990.

По-друге, вимагається, щоб підозрюваний, який підлягає затриманню, або затриманий, до якого застосовуються заходи примусу, становив **пряму загрозу для фізичної недоторканості чи певних прав і цінностей поліції або інших осіб**. Для того, щоб сила проти такої особи могла бути застосована, від неї має виходити загроза людському життю.²⁴

По-третє, вимагається, щоб застосування таких засобів **було єдиним виправданим**

²⁴ *Ibid*, принцип 9. Див. також *Нахова проти Болгарії*, Рішення ЄСПЛ від 06 Липня 2005, Заяви №№ 43577/98, 43579/98.

способом відвернути небезпеку. Що стосується дій на ураження, їхнє застосування має бути абсолютно необхідним з огляду на право на життя, захищене Статтею 2 ЄКПЛ. Йдеться про дещо більше, ніж вимога розумності вибору. Застосування сили на ураження проти особи, яка загрожує життю інших, має бути єдиною визнаною альтернативою.²⁵

Навіть коли застосування сили, спеціальних засобів або вогнепальної зброї є неминучим, працівники правоохоронних органів повинні **зводити до мінімуму ушкодження та**

²⁵ Див. попередню примітку.

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових питань і відповідей

поранення осіб, дбати про те, щоб будь-якій з травмованих осіб якомога швидше була надана **медична та інша допомога**, а також про те, щоб їхні **родичі або близькі друзі були повідомлені** про події належним чином. Крім того, вони зобов'язані **доповідати про такі інциденти** своєму керівництву. Такі доповіді мають опрацьовуватися компетентними органами, відповідальними за

адміністративний та судовий контроль.²⁶

Що стосується допустимих методів психологічного впливу, в усіх можливих випадках вимагається попереджати про намір застосувати силу і нагадувати про передбачені законом наслідки цього.²⁷ Разом з тим, будь-які **погрози про навмисне жорстоке поводження**,

приниження або образу особи словами, інші види незаконного поводження, також можуть набувати характеру порушення заборони, про яку йдеться, і не повинні допускатися.²⁸

²⁶ Див. *supra* примітку 23, принципи 5, 6 та 22.

²⁷ *Ibid*, принципи 5 і 10.

²⁸ Див. *supra* примітку 14, Див. також Гафген проти Німеччини, Рішення ЄСПЛ від 30 Червня 2008, Заява № 22978/05; Сельмуні проти Франції, Рішення ЄСПЛ від 28 Липня 1999, Заява № 25803/94; Бекос та Кутропулос проти Греції, Рішення ЄСПЛ від 13Грудня 2005, Заява № 15250/02.

4. Яким вимогам повинні відповідати місця тимчасового тримання під вартою затриманих?

Підозрювані у скоєнні кримінальних злочинів мають утримуватися під вартою у поліції нетривалий час. Очікується, що перебування під вартою у поліції має тривати від моменту взяття особи під варту і до моменту постановня підозрюваного перед суддею, як це передбачено Статтею 5.3 ЄКПЛ. Стандартна тривалість такого відрізка часу становить 48 годин.²⁹

²⁹ Рекомендація Rec(2006)13 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам щодо тримання осіб під вартою до винесення вироку, умов, за яких це відбувається, а також щодо забезпечення гарантій проти зловживань, правило 14.2.

Разом з тим, умови тримання особи під вартою у поліції мають відповідати певним базовим вимогам. Відповідно до міжнародних стандартів, місця такого тримання повинні знаходитися у чистоті; бути достатньо місткими з розрахунку на кількість осіб, яка у них розміщується; мати належну вентиляцію, забезпечувати доступ до природного джерела світла, а також до штучного освітлення, достатнього для читання. Крім того, місця тримання під вартою мають бути укомплектовані засобами для відпочинку, такими як закріплений до підлоги стілець або лава. Особи, які залишаються під вартою на

ніч, повинні отримати чистий матрац та чисту постільну білизну. Затриманим має надаватися можливість здійснювати свої природні потреби, коли це необхідно у чистих і гідних умовах, а також відвідувати санітарні приміщення для вмивання. Їм має забезпечуватись постійний доступ до питної води, а також періодично надаватися харчування, включаючи повноцінну порцію (тобто, щось більш істотне, ніж бутерброд) принаймні один раз на добу. Особи, які знаходяться під вартою тривалий час (24 години або більше), мають забезпечуватись предметами особистої гігієни, а також, по мірі можливості, роби-

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових питань і відповідей

ти фізичну зарядку на свіжому повітрі кожного дня.³⁰

Що стосується приміщень, які використовуються для тимчасового тримання під вартою осіб, що перебувають у попередньому ув'язненні, або інших категорій осіб, позбавлених волі (ті, що відбувають покарання за дрібні злочини, бродяги, тощо), якщо таке перебування під вартою триває більше, ніж кілька днів, умови у таких приміщеннях мають від-

повідати додатковим вимогам.³¹ Так, замість одноразового повноцінного харчування на добу, яке має бути достатнім для короткого терміну перебування під вартою, таким особам має пропонуватися їжа достатньої якості у достатній кількості у години, прийняті для харчування. Вимога надання можливості фізичної зарядки на свіжому повітрі протягом не менше однієї години на добу набу-

ває обов'язкового характеру.³² **Якщо перебування під вартою триває довше, затримані мають право на весь комплекс умов, передбачених для в'язниць.**

³⁰ Див. 6-й Загальний звіт про діяльність КЗК, СРТ/Інф (96) 21 параграф 47.

³¹ Виникають питання щодо випадків, коли такі установи є в управління органів, не пов'язаних з поліцією, але вони виходять за межі змісту цієї публікації.

³² Див. Звіт КЗК про візит до Грузії з 6 по 18 травня 2001, СРТ/Інф (2002) 14, параграф 61.

5. Чи існує обов'язок забезпечення медичного лікування під час перебування під вартою у поліції?

Будь-яке позбавлення волі веде до втрати відповідною особою можливості вирішувати проблеми зі своїм здоров'ям, якщо вони існують. Саме тому органи влади, під контролем яких знаходяться особи, що знаходяться під вартою, зобов'язані забезпечувати таких осіб **належною медичною допомогою**. Проте обсяг такого обов'язку корегується у відповідності до відносно нетривалого періоду перебування особи під вартою у поліції. У світлі заборони жорстокого поводження і права на життя органи поліції мають відповідний обов'язок задовольняти потреби особи у невідкладній медич-

ній допомозі (загроза життю і здоров'ю у цілому, біль, інші ускладнення), а також у лікуванні хронічних або інших захворювань, включаючи ті, що вимагають регулярних лікувальних заходів.³³

З огляду на коротку тривалість тримання під вартою у поліції, не варто очікувати, що поліцейські дільниці або інші підрозділи будуть мати у своєму складі медичні відділення або персонал. Останній має бути наявним у місцях тимчасового позбавлення волі. Але

його обмежені можливості, як правило, не дають змоги проводити лікування, достатнє для задоволення усього спектру можливих медичних потреб різних осіб, що перебувають під вартою. У разі необхідності органи влади, які здійснюють тримання затриманих під вартою, зобов'язані забезпечувати **своєчасне залучення державної медичної служби, лікарів необхідної спеціалізації або, за бажанням затриманого, його доступ до свого особистого лікаря**. Відповідні органи влади повинні дбати про те, щоб медичні приписи виконувались повністю за їхнім обсягом і видами лікування (амбулаторне

³³ Див. *Сарбан проти Молдови*, Рішення ЄСПЛ від 4 Жовтня 2005, Заява № 3456/05, paras. 78-91.

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових питань і відповідей

лікування, лікування у стаціонарі, прийом медикаментів), незалежно від того, які це тягне за собою наслідки з точки зору логістики або безпеки, коли ви-

магається супровід, охорона та інші заходи.³⁴

³⁴ *Ibid*, Див. також *Бойченко проти Молдови*, Рішення ЄСПЛ від 11 Липня 2006, Заява № 41088/05, параграфи 112-119.

Належний доступ до медичних послуг є однією з гарантій проти жорстокого поводження на додаток до засад охорони здоров'я.³⁵

³⁵ Див. далі.

6. Які конкретні права існують на захист від жорстокого поводження?

Заборона катувань, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження або покарання виходить за межі окреслених характеристик цих дій. Існує низка важливих бар'єрів, націлених на те, щоб стримати від жорстокого поводження осіб, схильних до нього, а та-

кож запобігти цьому явищу як такому.³⁶

У цьому відношенні ключова роль надається **фундаментальним юридичним га-**

³⁶ 6-й Загальний звіт про діяльність КЗК, СРТ/Іnf (96) 21, параграф 15. Див. також 2-й Загальний звіт про діяльність КЗК, СРТ/Іnf (92) 3, параграф 36.

рантіям, які включають у себе наступні права:

- мати можливість повідомити про факт затримання **родича або іншу третю особу** за вибором затриманого;³⁷

³⁷ Для громадян іноземних держав це включає у себе також повідомлення консульства.

Боротьба з жорстоким поведінням і безкарністю

- право на **доступ до адвоката**, яке має передбачати схему ефективної юридичної допомоги особам, неспроможним такі послуги оплатити, право на розмови з адвокатом у приватній обстановці, а також на його присутність під час допитів на допомогу затриманому;³⁸
- право на **доступ до лікаря**, яке, на додаток до будь-якого медичного обстеження, що проводиться лікарем, викликаним поліцією,

має передбачати право на обстеження лікарем, вибраним самим затриманим, а також судовими медичними експертами; усі медичні обстеження мають проводитися за межами чутності – якщо лікар однозначно не вимагає іншого за даних обставин – і за межами поля зору поліції або іншого персоналу, що не є медичним; при цьому результати таких обстежень мають належним чином фіксуватися і надаватися затриманому та його адвокату;³⁹

- право на **належну фіксацію** факту затримання з повним і точним його описом, включаючи право доступу затриманого та його адвоката до такого документу;
- право на **точне і зрозуміле повідомлення про відповідні права затриманого** мовою, яка є йому зрозумілою, з на-

реччини, Рішення ЄСПЛ від 6 Квітня 2004, Заява № 21689/93, параграф 355. Див. також Звіт КЗК про візит до Албанії з 23 травня по 3 червня 2005, СРТ/Inf (2006) 24, параграф 49; Звіт КЗК про візит до Грузії з 6 по 18 травня 2001, СРТ/Inf (2002) 14, параграф 30; параграф 123 Стамбульського протоколу; *Мехмед Ерен проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 6 Квітня 2004, Заява № 21689/93, параграф 355.

³⁸ Це право має діяти для осіб, від яких вимагається залишатися у поліції, незалежно від їхнього статусу. 12 й Загальний звіт про діяльність КЗК, СРТ/Inf (2002) 15, параграф 41.

³⁹ Див. *Маммадов (Ялалогли) проти Азербайджану*, Рішення ЄСПЛ від 11 Січня 2007, Заява № 34445/04, параграф 74. *Мехмед Ерен проти Ту-*

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових питань і відповідей

данням в установленій формі їхнього точного письмового викладення; у затриманих має братися розписка про те, що вони були поінформовані про свої права.⁴⁰

Ці права мають діяти від **самого моменту позбавлення особи волі**.⁴¹ Навіть незнач-

або ж застосовувати аналогічні винятки до прав повідомити про факт свого затримання третю сторону. Такі винятки мають бути чітко визначеними, підлягати встановленим обмеженням і супроводжуватися іншими відповідними гарантіями (наприклад, будь-яка затримка мусить фіксуватися у письмовій формі із зазначенням причин, а також вимагати затвердження такого рішення вищою посадовою особою, яка не має відношення до даної справи, суддею або прокурором). З огляду на ті ж самі причини може виникнути необхідність у проведенні обстеження взятої під варту особи лікарем за вибором цієї особи у присутності лікаря, призначеного компетентним органом. Див. 12-й Загальний звіт про діяльність КЗК,

ні затримки у наданні доступу до адвоката або до лікаря або ж необґрунтовані відкладення повідомлення про перебування особи під вартою можуть становити факт порушення існуючих вимог.⁴²

⁴⁰ Див. 12-й Загальний звіт про діяльність КЗК, СРТ/Inf (2002) 15, параграф 44.

⁴¹ Для захисту законних інтересів розслідування поліції, у виняткових випадках може виникати необхідність відкладати на певний час (декілька годин) можливість доступу затриманої особи до адвоката за її вибором

СРТ/Inf (2002) 15, параграф 41 Звіту КЗК про візит до Франції з 14 по 26 травня 2000, СРТ/Inf (2001) 10, параграф 35.

⁴² Див. *Маммадов (Ялалогли) проти Азербайджану*, Рішення ЄСПЛ від 11 Січня 2007, Заява № 34445/04, параграф 74; *Юксель проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 20 Липня 2004, Заява № 40154/98, параграф 27.

7. Що робити особі, яка постраждала від жорстокого поведження?

У різних країнах існують різні національні компетентні органи і процедури для подання скарг або повідомлень про жорстоке поведження. Одночасно у цьому відношенні існують і спільні вимоги, що мусять задовольнятися будь-яким національним юридичним механізмом.

Міжнародними стандартами передбачені декілька варіантів для включення у роботу відповідних механізмів країни. Затримані можуть паралельно або окремо:

- скористатися фундаментальними юридичними гарантіями⁴³ і **повідомити**

⁴³ Див. вище.

ти про факти жорстокого поведження своїм родичам, адвокату або лікарю;

- висловити скарги **під час постановня перед прокурорами або суддями**, на яких покладено обов'язок удаватися до рішучих дій для реагування на заяви про жорстоке поведження або на інші його ознаки,⁴⁴

⁴⁴ 14-й Загальний звіт про діяльність КЗК, СРТ/Inf (2004) 28, параграф 28. Див. також *Ахмет Озкан та інші проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 6 Квітня 2004, Заява № 21689/93, параграф 359.

- наполягати на своєму негайному переведенні до пенітенціарних установ та **привернути до таких фактів увагу працівників в'язниці або медичного персоналу**, які зобов'язані зафіксувати заяви про жорстоке поведження або завдані ушкодження, якщо такі є, і передати ці повідомлення компетентним органам влади;⁴⁵

⁴⁵ Див. Звіт КЗК про візит до Азербайджану з 24 листопада по 6 грудня 2002, СРТ/Inf (2004) 36, параграф 26; Звіт КЗК про візит до Албанії з 13 по 18 липня 2003, СРТ/Inf (2006) 22, параграфи 45-49; Звіт КЗК про візит до

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових питань і відповідей

- зареєструвати і надіслати **скарги або будь-які письмові заяви до компетентних органів** та уповноважених структур, а також, через право на повагу до приватного листування, передбаченого Статтею 8 ЄКПЛ, вимагати передання цього поштового відправлення без необґрунтованих затримок у запечатаному конверті або в іншій спосіб, який виключив би можливість його цензури.⁴⁶

Литви з 17 по 24 лютого 2004, СРТ/Іnf (2006) 9, параграф 96.

⁴⁶ Цей спектр може бути розширений за рахунок надання можливості зв'язатися з органами по телефону або через інші засоби зв'язку. Див. Висновок Комісара Ради Європи з

Одночасно, важливим моментом є **забезпечення доказів**, вимагаючи проведення судової медичної експертизи, або ж наполягаючи на докладній фіксації ушкоджень або інших медичних наслідків жорстокого поводження в'язничними або іншими залученими лікарями.

Низка міжнародних механізмів юридичного захисту існує у рамках Страсбурзького суду, який є компетентним органом для забезпечення розгляду скарг про конкретні порушення. Разом з тим, необхідно брати до уваги те, що, згідно із Статтею 35.1 ЄКПЛ, цей

прав людини, Томаса Хаммарберга, стосовно незалежного та ефективного прийняття рішень за скаргами на дії поліції, omDH(2009)4, параграф 46. Далі – Висновок КРЕПЛ.

Суд може брати справу до розгляду лише після того, як було вичерпано всі наявні та ефективні національні засоби юридичного захисту. Тому буде доцільно спочатку скористатися відповідними національними механізмами.⁴⁷

⁴⁷ Страсбурзький суд може прийняти справу до розгляду і до вичерпання засобів юридичного захисту, наявних у національному законодавстві, але на заявника покладається обов'язок довести неефективність або недоступність таких засобів, або ж послатися на особливі обставини, такі як повна бездіяльність державних органів перед лицем серйозних обвинувачень. Див. *Сельмуні проти Франції*, Рішення ЄСПЛ від 28 Липня 1999, Заява № 25803/94, параграф 76; *Асенов проти Болгарії*, Рішення ЄСПЛ від 28 Жовтня 1998, Заява № 24760/94, параграфи 102.

8. Яким чином забезпечити розгляд скарг на жорстоке поведження?

Види національних механізмів, що відповідають роботі із скаргами на жорстоке поведження, визначаються характером порушення та сферою застосування необхідних заходів.

Так, загальноприйнятим способом привернути увагу до неадекватних умов тримання під вартою або медичного обслуговування, так само як і до інших видів ненавмисного жорстокого поведження, є **звернення зі скаргою до керівництва** органів поліції або до наглядових **органів та суду**.⁴⁸

⁴⁸ У деяких випадках зазначені питання можуть самі стати предме-

Останній варіант включає у себе негайне або наступне цивільне провадження щодо усунення порушення та відшкодування завданої шкоди.

У випадках фізичного або психологічного тиску, застосування надмірної сили та інших форм навмисного жорстокого поведження компетентні органи мають обов'язок реагувати на повідомлення про такі дії шляхом відкриття необхідного **розслідування**. Отже такі скарги можуть розглядатися як і в

том розслідування. Див. *Рамішвілі та Кохреїдзе проти Грузії*, Рішення ЄСПЛ від 27 Січня 2009, Заява № 1704/06, параграф 80.

рамках кримінального процесу або дисциплінарних процедур, які здійснюються **структурами розгляду скарг на дії поліції, слідчими органами або органами прокуратури**.

Від визнаних або заявлених **потерпілих від жорстокого поведження очікується співпраця** з компетентними органами, надання свідчень або участь в інших слідчих діях та процедурах. Крім того, вони мають **представляти свої законні інтереси** у ході ефективного розслідування або ж **захистити їх** від невиконання цього

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових питань і відповідей

обов'язку.⁴⁹ Саме тому знання

⁴⁹ Див. примітку 3 вище. Щодо даного обов'язку див. *Маслова і Налбандов проти Росії*, Рішення ЄСПЛ від 24 Січня 2008, Заява № 839/02, параграф 91; *Зеліоф проти Греції*, Рішен-

ня ЄСПЛ від 24 Травня 2004, Заява № 17060/03, параграф 55; *Алтун проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 1 Червня 2004, Заява № 24561/94, параграф 71; *Айдер та інші проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 8 Січ-

конкретних вимог і стандартів, розроблених у цьому напрямку, є дуже важливим чинником.

ня 2004, Заява № 23656/94, параграфи 122-129.

9. Яким вимогам має відповідати розслідування фактів жорстокого поводження?

Кажучи коротко, у ході розслідування вимагається **встановлення фактів у справі**, а також, якщо правдивість заяв про жорстоке поводження або інших вказівок на нього є доведеною, **встановлення і покарання винних осіб** через відповідне провадження. Для того, щоб розслідування було **адекватним й ефективним**,

воно має відповідати певним конкретним критеріям. З огляду на це, воно повинне мати наступні характеристики:

- **незалежність**, яка передбачає, що працівники, відповідальні за розслідування, призначені для його проведення або уповноважені на прийняття рішень, ні в якому

разі не можуть належати до тих підрозділів поліції, які є причетними до предмету розслідування, мати з ними тісні зв'язки (професійна взаємопов'язаність)⁵⁰, або ж виконува-

⁵⁰ Див. *Рехбок проти Словенії*, Рішення ЄСПЛ від 28 Листопада 2000, Заява № 29462/95, параграф 74; *Міхеев*

Боротьба з жорстоким поведінням і безкарністю

ти завдання притягнення до відповідальності скаржника;⁵¹

- **ретельність**, тобто, у ході розслідування мають здійснюватися «всі розумні кроки» та докладатися необхідні зусилля для досягнення визначених цілей; стандартний перелік доказів, які необ-

хідно зібрати⁵², включає у себе докладні та вичерпні свідчення потерпілих; дані їхньої медичної, бажано – судової експертизи; належне опитування і, за необхідності, виявлення всіх причетних до обвинувачення осіб; належні показання свідків, до яких можуть належати і показання інших затриманих, охорони, пред-

ставників громадськості, працівників правоохоронних органів та інших посадових осіб; огляд місця подій для збирання речових доказів, включаючи знаряддя, що використовувалося у ході акту жорстокого поведіння; аналіз досьє тримання особи під вартою, рішень, матеріалів справи та іншої документації, пов'язаної з інцидентом;⁵³

- **невідкладність**, під якою розуміється забезпечення необхідних доказів, включаючи ті, що з часом можуть бути втрачені або

проти Росії, Рішення ЄСПЛ від 26 Січня 2006, Заява № 77617/01, параграф 115.

⁵¹ Див. *Барабанщиков проти Росії*, Рішення ЄСПЛ від 8 Січня 2009, Заява № 36220/02, параграф 48; *Тотева проти Болгарії*, Рішення ЄСПЛ від 19 Травня 2004, Заява № 42027/98, параграф 63; Звіт КЗК про візит до Албанії з 23 травня по 3 червня 2005, СРТ/Inf (2006) 24, параграф 50.

⁵² Див. *Хадісов та Цечоев проти Росії*, Рішення ЄСПЛ від 5 лютого 2009, Заява № 21519/02, параграф 114; *Бати та інші проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 3 Червня 2004, Заяви №№ 33097/96 та 57834/00, параграф 134; Стамбульський протокол, параграфи 88-106; Висновок КРЕПЛ, параграф 69; 14-й Загальний Звіт про діяльність КЗК, СРТ/Inf (2004) 28 параграф 33.

⁵³ Конкретні розслідування фактів жорстокого поведіння можуть вимагати деяких додаткових або спеціальних слідчих дій і процедур.

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових питань і відповідей

позбавлені своєї початкової доказової сили, а також своєчасне виконання процедур, необхідних для прийняття остаточного рішення або для покарання причетних осіб,⁵⁴

- **підконтрольність** потерпілому або його/її адвокату, який повинен постійно інформуватися про хід розслідування та про основні рішення, що приймаються, мати право вимагати здійснення певних слідчих дій, опротестовувати їх неви-

конання або зроблені на їхній основі висновки шляхом належного судового розгляду.⁵⁵

Крім того, юридична база розслідувань має **виключати**

будь-яку недоторканість або інші формальні бар'єри на шляху розслідувань,⁵⁶ забезпечувати **комплекс засобів юридичного захисту потерпілих або** свідків, включаючи тимчасове відсторонення причетних осіб від виконання посадових або службових обов'язків.⁵⁷

⁵⁴ Див. *Міхеєв проти Росії*, Рішення ЄСПЛ від 26 Січня 2006, Заява № 77617/01, параграф 109; *Яман проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 2 Листопада 2004, Заява № 32446/96, параграфи 57, 59.

⁵⁵ Див. *Огнянова та Чобан проти Болгарії*, Рішення ЄСПЛ від 23 лютого 2006, Заява № 46317/99, параграф 115; *Читаєв і Читаєв проти Росії*, Рішення ЄСПЛ від 18 Січня 2007, Заява № 59334/00, параграф 165; *Х'ю Джордан проти СК*, Рішення ЄСПЛ від 4 Травня 2001, Заява № 24746/94, параграф 132; *Хадізов та Цечоєв проти Росії*, Рішення ЄСПЛ від 5 лютого 2009, Заява № 21519/02, параграф 122; *Гхарібашвілі проти Грузії*, Рішення ЄСПЛ від 29 Липня 2008, Заява № 11830/03, параграф 74; *Сільмані проти Франції*, Рішення ЄСПЛ від 24 Липня 2004, Заява № 57671/00; *Рамішвілі та Кохреїдзе проти Грузії*, Рішення ЄСПЛ від 27 Січня 2009, Заява № 1704/06, параграф 80.

⁵⁶ Див. *Х'ю Джордан проти СК*, Рішення ЄСПЛ від 4 Травня 2001, Заява № 24746/94, параграф 135. Втім, у цій конкретній справі ЄСПЛ на визнав обставини, що розглядалися, значущими для цілей розслідування.

⁵⁷ Див. *Яман проти Туреччини*, Рішення від 2 Листопада 2004, Заява № 32446/96, параграф 55. Див. також *Бекос і Кутропулос проти Греції*, Рішення від 13 Грудня 2005, Заява № 15250/02, параграф 54. Стамбульський протокол, параграф 80.

10. Яким мало б бути належне покарання для виконавців актів жорстокого поведження та визначене судом відшкодування потерпілим?

Санкції, що застосовуються до винних у скоєнні актів жорстокого поведження, визначаються законодавством кожної країни та її судами. Міжнародними стандартами не пропонується якась формальна шкала видів покарання, які могли б застосовуватися до винного у скоєнні катувань, актів нелюдського або такого, що принижує гідність, поведження або покарання.⁵⁸ Одночасно цими стандартами вимагається, щоб види жорстокого поведження **були належним чином кваліфіко-**

⁵⁸ 14-й Загальний звіт про діяльність КЗК, СРТ/Inf (2004) 28, параграф 44.

вані⁵⁹, і щоб покарання **було пропорційним до тяжкості акту жорстокого поведження**.⁶⁰ Будь-яка очевидна неадекватність санкцій, застосо-

⁵⁹ Див. *Оккалі проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 16 Жовтня 2006, Заява № 52067/99, параграф 73; *Бекос і Кутропулос проти Греції*, Рішення ЄСПЛ від 13 Грудня 2005, Заява № 15250/02, параграф 54. Див. також, *mutatis mutandis*, зауваження Великої Палати у справі *Онерілідіс проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 24 Листопада 2004, Заява № 48939/99, у параграфі 116.

⁶⁰ *Алі та Айзе Дюран проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 8 Квітня 2008, Заява № 42942/02, параграф 66.

ваних до винних у таких діях, становить факт недотримання зобов'язань згідно заборони, про яку йдеться.⁶¹ Нарешті, міжнародними стандартами не підтримується застосування **амністії або помилування** до тих, хто відбуває покарання за жорстоке поведження.⁶²

Крім того, потерпілі від жорстокого поведження мають

⁶¹ Звіт КЗК про візит до Албанії з 23 травня по 3 червня 2005, СРТ/Inf (2006) 24, параграф 54.

⁶² Див. *Яман проти Туреччини*, Рішення ЄСПЛ від 2 Листопада 2004, Заява № 32446/96, параграф 55; Загальний коментар №2, CAT/C/GC/2, параграф 5.

право **на адекватну компенсацію завданої матеріальної і нематеріальної шкоди**. У відповідності до Статті 13 ЄКПЛ, можливість вимагати такої ком-

пенсації через цивільний позов або через застосування адміністративних процедур має створювати для потерпілого ефективний засіб юридичного

захисту, «навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження».

11. Якими іншими основними правами наділені затримані або підозрювані?

Заборона жорстокого поводження є ключовою складовою більш широкої юридичної правозахисної бази, яка застосовується до правоохоронної діяльності. У цьому відношенні особливої уваги заслуговують Статті 5 та 6 ЄКПЛ та відповідні права на свободу, безпеку і справедливий судовий розгляд, метою яких є забезпечити захист затриманих та осіб, яким висунуто обвинувачення у ско-

єнні кримінального злочину.⁶³ Страсбурзький суд підкреслює, що «позбавлення волі величезною мірою позначається на фундаментальних правах особи, до якої цей запобіжний захід за-

стосовується»⁶⁴. Одночасно він наголошує, що така категорія осіб наділена відповідними загальними та офіційними правами, які підтверджуються ЄКПЛ.⁶⁵

⁶³ Право на справедливий судовий розгляд і положення Статті 6 ЄКПЛ також поширюються на цивільне провадження, питання якого виходить за межі теми даної публікації.

⁶⁴ Див. *Рамішвілі та Кохреїдзе проти Грузії*, Рішення ЄСПЛ від 17 Січня 2009, Заява № 1704/06, параграф 128.

⁶⁵ Позбавлені волі особи наділені іншими правами і свободами. Див. *Херст проти Сполученого Королівства*, Рішення ЄСПЛ від 6 Жовтня 2005, Заява № 74025/01,

Боротьба з жорстоким поведженням і безкарністю

По суті, Статтю 5 ЄКПЛ встановлюється **презумпція на користь непозбавлення волі**.⁶⁶ З неї витікає, що **взяття під варту може застосовуватись тільки як винятковий запобіжний захід** за умови наявності поважних причин та конкретних аргументів, які виправдовують його застосування.

параграф 69. Деякі з них, як-то право на повагу до сімейного життя та листування, мають безпосереднє відношення до заборони жорсткого поведження. Їхні елементи є частиною юридичних гарантій, розглянутих вище.

⁶⁶ Див. Рекомендація Rec(2006)13 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно тимчасового тримання під вартою до винесення вироку, умов, за яких воно має місце, а також стосовно забезпечення гарантій проти зловживань, правило 3.

У Статті міститься **вичерпний список підстав для позбавлення особи волі**, виходити за межі якого держави не мають права.⁶⁷ Такий захід може застосовуватися після засудження особи компетентним судом; за невиконання законного припису суду або для забезпечення виконання будь-якого обов'язку, встановленого законом; як запобіжний захід у ході кримінального провадження; з метою застосування наглядових заходів виховного характеру або законне затримання неповнолітнього з метою допровадження його до компетентного органу; до психічнохворих, алкоголіків або наркоманів чи

⁶⁷ Щодо вичерпного характеру переліку Див. *Лабіта проти Італії*, Рішення ЄСПЛ від 6 Квітня 2000, Заява № 26772/95.

бродяг з метою запобігання поширенню інфекційних захворювань; або ж до особи, щодо якої провадиться процедура депортації або екстрадиції.⁶⁸

На додаток до наявності принаймні однієї з таких підстав, позбавлення волі допускається тільки у разі виконання додаткових вимог та попередніх умов. Така дія має бути **законною і виконуватися у відповідності до процедури, встановленої законом**. Це означає, по-перше, що взяття під варту має застосовуватися у відповідності до вимог національного законодавства, включаючи вимоги стосовно тривалості перебування під вартою у поліції, відлік якої починається з

⁶⁸ Див. *Рієра Блюм та інші проти Іспанії*, Рішення ЄСПЛ від 9 Березня 1999, Заява № 37680/97.

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових питань і відповідей

моменту фактичного, а не оформленого документально затримання.⁶⁹ По-друге, додатково мають бути дотримані гарантії проти свавільного позбавлення особи волі, які витікають з вимог ЄКПЛ. До переліку таких гарантій входить і заборона на неоформлене затримання.⁷⁰ Крім того, з положень ЄКПЛ витікає, що законодавчі положення щодо взяття під варту мають бути сформульовані точно, а відповідні правила не можуть носити таємний характер або яким-небудь іншим чином закриватися для доступу гро-

мадськості.⁷¹ Іншими словами, затримані та їхні представники мають знати, чого їм очікувати і про що клопотати.

Така ж сама аргументація міститься у Статті 5.2 ЄКПЛ, якою вимагається, щоб всі затримані повідомлялися про причини позбавлення їх волі. З цієї метою відповідна особа **має бути без зволікань повідомлена простою і зрозумілою для неї мовою, без використання спеціальної термінології, про основні юридичні і фактичні причини її затримання.**⁷²

У свою чергу ця гарантія є необхідною передумовою для перевірки законності затримання. Статтею 5.4 ЄКПЛ передбачається, що всі затримані мають право **звернутися до суду, оскаржуючи незаконність свого затримання.** Право на судовий розгляд питання законності затримання існує для всіх категорій затриманих. Разом з тим, воно не виникає автоматично. Таке судове провадження має бути ініційоване затриманим або його/її адвокатом або, у необхідних випадках, іншим уповноваженим представником затриманого.

Таке провадження має відповідати якщо не повністю всім, то хоча б базовим вимогам спра-

нятність від 2 Грудня 1999, Заява № 40451/98.

⁶⁹ Див. *К.-Ф. проти Німеччини*, Рішення ЄСПЛ від 27 Листопада 1997, Заява № 25629/94.

⁷⁰ Див. *Менешева проти Росії*, Рішення ЄСПЛ від 9 Березня 2006, Заява № 59261/00, параграф 87.

⁷¹ Див. *Амуур проти Франції*, Рішення ЄСПЛ від 25 Червня 1996, Заява № 19776/92; *Гусинський проти Франції*, Рішення ЄСПЛ від 19 Травня 2004, Заява № 70276/01.

⁷² *Керр проти Сполученого Королівства*, Рішення ЄСПЛ про прий-

Боротьба з жорстоким поводженням і безкарністю

ведливого судового розгляду. Офіційно передбачені права затриманого включають у себе, за вимогою затриманого, можливість доступу до ефективної юридичної допомоги, подання позовів до відповідного суду, а також, якщо затримана особа не звільнюється, можливість отримання обґрунтованих відповідей на аргументи, наведені на користь її звільнення.⁷³

Рішення про законність затримання **має прийматися без зволікань**. Питання своєчасності судового провадження залежить від усіх обставин справи, і формальних термінів, визначених міжнародними стандартами, для нього не існує. Разом з тим, необхідно

⁷³ *Ibid*, Див. також *Е проти Норвегії*, Рішення ЄСПЛ від 29 Серпня 1990, Заява № 11701/85, параграф 50.

пам'ятати про те, що у відносно нескладних справах період тривалістю у три тижні вважається занадто довгим.⁷⁴

На додаток до цього вимагається постійна наявність аргументів проти звільнення особи, які можуть з часом змінюватися або зникати. Саме тому правом на судове провадження передбачається, що тривале затримання може **підлягати періодичному оскарженню**. Така періодичність може бути різною у залежності від підстав і конкретних причин затримання. Одночасно відмітимо, що коли йдеться про тримання обвинувачуваного під вартою до

⁷⁴ Див. *Ребок проти Словенії*, Рішення ЄСПЛ від 28 Листопада 2000, Заява № 29462/95; *Сарбан проти Молдови*, Рішення ЄСПЛ від 4 Жовтня 2005, Заява № 3456/05.

винесення вироку, періодичність такого судового перегляду встановлюється в інтервалі одного місяця.⁷⁵

Крім того, право на свободу та безпеку передбачає, що **підозрювані у скоєнні кримінальних злочинів мають право на інші конкретні гарантії**. Вони визначені у параграфах 1(с) та 3 Статті 5 ЄКПЛ. Така позиція є зрозумілою, оскільки у них зазначені найпоширеніші підстави для позбавлення особи волі, які одночасно є пов'язани-

⁷⁵ Такий висновок може бути зроблений з аналізу правил 17.2 та 19.2 Рекомендації Rec(2006)13 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно тимчасового тримання під вартою до винесення вироку, умов, за яких воно має місце, а також стосовно забезпечення гарантій проти зловживань.

ми з різними видами небезпеки, включаючи ризик навмисного застосування актів жорстокого поводження до затриманого.

Підозрювані можуть бути взяті під варту тільки за наявності **очевидних підозр щодо скоєння злочину саме даною особою**.⁷⁶ Іншими словами, іс-

⁷⁶ Варто зазначити, що у цілях Статей 5 і 6 ЄКПЛ терміни «проступок» та «обвинувачення у кримінальному злочині» наводяться із самостійним значенням і залежать не тільки від їх розуміння всередині окремої країни. Певні дії, які всередині країни не вважаються кримінальним злочином, але можуть тягти за собою серйозні покарання або застосування відповідного провадження, підпадають під значення даних термінів. Див. *Менешева проти Росії*, Рішення ЄСПЛ від 9 Березня 2006, Заява № 59261/00, параграфи 90-98.

нує чітко сформульована вимога про наявність фактів або інформації, які були б об'єктивно достатніми для того, щоб підозрювати особу у скоєнні конкретного злочину.⁷⁷

На додаток до передбаченого Статтею 5.4. права на судове провадження, взятті під варту підозрювані у скоєнні кримінальних злочинів користуються автоматичною про-

⁷⁷ Для продовження тримання особи під вартою така підозра має відповідати певним доказовим вимогам. Див. *Лабіта проти Італії*, Рішення ЄСПЛ від 6 Квітня 2000, Заява № 26772/95, параграфи 155-161. На додаток, така підозра має стосуватися конкретного злочину, а не якогось виду небажаної поведінки або ж запобігання злочину у цілому. Див. *Єктус проти Литви*, Рішення ЄСПЛ від 31 Липня 2000, Заява № 34578/97.

цесуальною гарантією, наведеною раніше у Статті 5.3. ЄКПЛ. Нею передбачається, що такі особи мають **негайно постати перед суддею**, незалежно від поданих ними особисто клопотань. Період, протягом якого це має відбутися, визначається як 48 годин з моменту фактичного затримання.⁷⁸ Підозрюваний у скоєнні кримінального злочину може бути залишений під вартою тільки у разі, коли наявні істотні причини вважати, що він або вона або удасться до втечі, або ж скоїть тяжкий злочин, або ж перешкоджатиме здійсненню правосуддя, або ж якщо звільнення такої особи створить серйозну загрозу для правопорядку. Крім того, за зазначених обставин застосування будь-

⁷⁸ Див. вище примітку 29 та відповідні коментарі.

Боротьба з жорстоким поведінням і безкарністю

яких альтернативних засобів не передбачається.⁷⁹ Рішення суду про тримання особи під вартою до винесення вироку або про продовження терміну тримання під вартою має ґрунтуватися на конкретних чинниках ризику та аргументах через посилення на конкретні фактичні обставини, а також визначати причини, через які застосування звільнення під заставу або інших альтернатив триманню під вартою не є можливим.⁸⁰

⁷⁹ Рекомендація Rec(2006)13 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно тимчасового тримання під вартою до винесення вироку, умов, за яких воно має місце, а також стосовно забезпечення гарантій проти зловживань, параграф 7.

⁸⁰ *Ibid*, параграфи 8 та 9. Див. також *Тжашка проти Польщі*, Рішення

Рішення про тримання особи під вартою до винесення вироку, яке підлягає судовому розгляду,⁸¹ та всі процедури аж до винесення вироку мають виконуватися **у розумні строки**.⁸² Питання про те, який саме

ЄСПЛ від 11 Липня 2000, Заява № 25792/94, параграфи 63-69.

⁸¹ Див. вище примітку 75 та відповідні коментарі.

⁸² Ці вимоги передбачені як Статтею 5.3, так і Статтею 6.1 ЄКПЛ. Положення першої охоплюють період часу, який триває до дати винесення рішення суду (першої інстанції), а другої – поширюються також і на можливі процедури подання апеляції. Вказана суть стандарту особливої ретельності, визначеного у Статті 6.1 для процедур, що стосуються осіб, позбавлених волі, не є відмінною від вимоги активних дій, встановленої у Статті 5.3.

строк вважати розумним, буде залежати від конкретних обставин справи; певної формально встановленої тривалості таких процедур у міжнародних інструментах не передбачається. Разом з тим, практикою Страсбурзького суду визначена вимога «особливої ретельності», під якою розуміється право затриманої особи очікувати визначення черговості її справи для розгляду, а також проведення провадження з особливою оперативністю. Провадження має бути завершене **без істотної бездіяльності**.⁸³

⁸³ Рекомендація Rec(2006)13 Комітету Міністрів Ради Європи державам-членам стосовно тимчасового тримання під вартою до винесення вироку, умов, за яких воно має місце, а також стосовно забезпечення гарантій проти зловживань, пара-

Право на справедливий судовий розгляд – це ще один широкий комплекс вимог, які є тісно пов'язаними з діяльністю правоохоронних органів. І хоча такі аспекти цього права як незалежний та неупереджений суд, публічний характер слухань та винесення рішення, обґрунтованість рішення стосуються тільки судової діяльності, з них витікає більшість інших гарантій, таких як офіційне повідомлення про висунені кримінальні обвинувачення, взяття під варту або інші заходи, через які це право реалізується.⁸⁴

графи 22-24; Див. також *Пунцельт проти Чеської Республіки*, Рішення ЄСПЛ від 25 Квітня 2000, Заява № 31315/96, параграфи 71-82.

⁸⁴ Стосовно самостійності значення цього терміну, див. вище примітку 75. Стосовно моменту, у який особа

Варто зазначити, що загальний принцип справедливого судового розгляду має безпосереднє відношення до заборони жорстокого поводження. Саме з огляду на дух та концепцію справедливості, вкладені у зміст Статті 6.1 ЄКПЛ, виникли підстави тлумачити її положення як такі, що включають у себе **заборону на використання доказів, отриманих шляхом застосування жорстокого поводження.**⁸⁵ У зазначених

вважається такою, якій пред'явлене обвинувачення, див.. *Екле проти Німеччини*, Рішення ЄСПЛ від 15 Липня 19882, Заява № 8130/78, параграфи 73.

⁸⁵ У той час як ЄКПЛ не містить жодних визначених положень у цьому відношенні, інструментами ООН, зокрема положеннями Статті 15 Конвенції проти катувань, вико-

випадках значною мірою порушується справедливість провадження, незалежно від того, який вплив матимуть такі докази на його результат для даної особи.⁸⁶ З таких самих міркувань загального характеру **забороняється застосування будь-яких методів слідства, які провокують скоєння злочинів.** Йдеться про дії працівників, що таємно працюють, підбурюючи інших до скоєння злочину, який за інших обставин скоєний не був би.⁸⁷

ристання доказів отриманих за умов порушення заборони жорстокого поводження, проголошується незаконним.

⁸⁶ *Грутюнян проти Арменії*, Рішення ЄСПЛ від 28 Червня 2007, Заява № 36549/03, параграфи 63, 66.

⁸⁷ Див. *Тейшейра де Каштру проти Португалії*, Рішення ЄСПЛ від 9 Чер-

Боротьба з жорстоким поведінням і безкарністю

Існує перелік конкретних прав, яким наділені особи, обвинувачені у скоєнні кримінальних злочинів. Він міститься у параграфах 2 і 3 Статті ЄКПЛ і починається з **презумпції невинуватості**. Цей складений принцип, яким тягар доказів покладається на органи кримінального переслідування, включає у себе **право зберегти мовчанку**, а також забезпечує **привілегій проти свідчення проти самого себе**.⁸⁸

вня 1998, Заява № 25829/94.

⁸⁸ Див. *Содндерз проти Сполученого Королівства*, Рішення ЄСПЛ від 17 Грудня 1996, Заява № 19187/91; *Тельфнер проти Австрії*, Рішення ЄСПЛ від 20 Березня 2001, Заява № 33501/96. Разом з цим, зазначені застереження не виключають можливості дійти висновку про винуватість особи з огляду на її

Відтак, підозрюваних у скоєнні кримінального злочину та осіб, яким обвинувачення вже висунене, не можна зобов'язувати до надання свідчень, так само як і незаконно примушувати до надання показань проти себе. Це правило не стосується документів, добутих у ході виконання ордеру на обшук, так само як і зразків подиху, крові та інших аналізів, які можуть відбиратися в обвинувачуваного шляхом реалізації законних повноважень та належних процедур.⁸⁹

мовчанку, а також застосування передбачених законом припущень, якщо вони застосовуються у рамках справедливого процесу. Див. *Філіпс проти Сполученого Королівства*, Рішення ЄСПЛ від 5 Вересня 2001, Заява № 41087/98.

⁸⁹ Див. *Сондерз проти Сполученого Королівства*, Рішення ЄСПЛ від 17

Ця презумпція також означає, що особа вважається невинуватою доти, доки їй не буде винесено вирок компетентним судом. Ніхто не може бути проголошений винуватим або вважатися таким через попередньо зроблені заяви суддів або інших публічних посадових осіб.⁹⁰ Презумпція порушується також і у випадках, коли виправдані судом особи отримують відмову в одержанні компенсації через «залишки підозр» або

Грудня 1996, Заява № 19187/91, параграф 69; *Яллох проти Німеччини*, Рішення ЄСПЛ від 11 Липня 2006, Заява № 54810/00.

⁹⁰ Див. *Аллєне де Рібемон проти Франції*, Рішення ЄСПЛ від 10 лютого 1995, Заява № 15175/89.

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових питань і відповідей

їхню «невинуватість, поставлену під сумнів».⁹¹

Згідно із Статтею 6.3 (а) ЄКПЛ, обвинувачуваний має бути **«негайно і детально поінформований зрозумілою для нього мовою про характер і причини обвинувачення, висунутого проти нього»**. На відміну від повідомлення про причини затримання, яке передбачається Статтею 5.2., у цьому випадку мають бути надані достатньо докладні відомості, які дадуть обвинувачуваному змогу підготуватися до свого ефективного захисту. Як правило, ця вимога виконується шляхом надання копії документа, розробленого у ході

⁹¹ Див. *Секаніна проти Австрії*, Рішення ЄСПЛ від 25 Серпня 1993, Заява № 13126/87.

процесу висунення обвинувачень.⁹²

Вимога щодо повідомлення про висунені обвинувачення запроваджує і фактично представляє собою елемент більш широкого обов'язку надавати обвинувачуваним особам **«час і можливості, необхідні для підготовки свого захисту»** згідно з положенням Статті 6.3 (b). Обсяг такої вимоги доповнюється **правом на юридичну допомогу**. Згідно із Статтею 6.3 (c), обвинувачуваному має бути надана можливість захищати себе особисто або через свого юридичного представника, вибраного ним особисто, а та

⁹² Втім, у нескладних справах належне усне роз'яснення буде достатнім. Див. *Каназінські проти Австрії*, Рішення ЄСПЛ від 19 Грудня 1989, Заява № 9783/82.

кож, якщо обвинувачуваний не має можливості оплатити такі послуги – така юридична допомога має бути надана йому безоплатно. Відтак, обвинувачуваний мусить мати можливість реалізувати своє право на: доступ до адвоката у приватній обстановці від самого початку розслідування⁹³; доступ до документації та повідомлення про всі речові докази, що свідчать проти обвинувачуваного або

⁹³ Див. *Мюррей (Джон) проти Сполученого Королівства*, Рішення ЄСПЛ від 8 лютого 1996, Заява № 18731/91. Ця вимога була запроваджена у загальних цілях захисту, який може, втім, включати у себе і аргументи щодо жорстокого поводження. Цей стандарт є аналогічним запобіжній гарантії, розробленій згідно із заборонаю жорстокого поводження. Див. вище.

Боротьба з жорстоким поведженням і безкарністю

на його користь⁹⁴, достатній часта належні умови для ознайомлення з ними і на представленні своєї позиції.⁹⁵

За Статтею 6.3 (е), особи, які не розуміють мови, що використовується у провадженні, або не розмовляють нею, мають право на **безоплатні послуги перекладача**.

Існують конкретні правила проведення **допиту свідків та забезпечення інших доказів** у ході попереднього слідства та судового розгляду. У цьому відношенні обвинувачуваний повинен мати рівні можливості

з обвинуваченням. Дія цього стандарту поширюється на надання доказів, виклик свідків та допит осіб, запрошених обвинуваченням, включаючи анонімних осіб.⁹⁶

Необхідно мати на увазі, що недотримання цього стандарту навіть на початкових етапах провадження в одиничних випадках може позначитися на усьому провадженні визначальним і незворотнім чином.⁹⁷

У тому, що стосується багатьох інших прав, включаючи заборону жорстокого поведження, право на **компенсацію**,

що підлягає виплаті у примусовому порядку, витікає з обов'язку забезпечення потерпілого ефективними засобами юридичного захисту,⁹⁸ і саме з цією метою права на свободу, безпеку і справедливий судовий розгляд супроводжуються спеціальними положеннями. Потерпілі від незаконного позбавлення волі та неналежного здійснення правосуддя повинні мати можливість одержати компенсацію відповідної шкоди згідно із Статтею 5.5 ЄКПЛ та Статтею 3 Протоколу 7 відповідно.

⁹⁴ Див. *Рув і Дейвіс проти Сполученого Королівства*, Рішення ЄСПЛ від 16 лютого 2000, Заява № 38901/95.

⁹⁵ Див. *Хадьянастасіу проти Греції*, Рішення ЄСПЛ від 16 Грудня 1992, Заява № 12945/87.

⁹⁶ Див. *Дурсон проти Нідерландів*, Рішення ЄСПЛ від 26 Березня 1996, Заява № 20524/92.

⁹⁷ Див. *Пищальніков проти Росії*, Рішення ЄСПЛ від 24 Вересня 2009, Заява № 7025/04.

⁹⁸ Див. розділ 10 вище.

Посилання

Повні назви посилань на звіти КЗК і практику Європейського суду з прав людини, які винесені у зносках тексту брошури:

- 12th General Report on the CPT's activities, CPT/Inf (2002) 15
- 14th General Report on the CPT's activities, CPT/Inf (2004) 28
- 15th General Report on the CPT's activities, CPT/Inf (2005) 17
- 2nd General Report on the CPT's activities, CPT/Inf (92) 3
- 6th General Report on the CPT's activities, CPT/Inf (96) 21
- Ahmet Özkan and others v. Turkey, judgment of 6 April 2004, application no. 21689/93
- Akkoç v. Turkey, judgment of 10 October 2000, application no. 22947-48/93
- Ali and Ayse Duran v. Turkey, judgment of 8 April 2008, application no. 42942/02
- Allenet de Ribemont v. France, judgment of 10 February 1995, application no. 15175/89
- Altun v. Turkey, judgment of 1 June 2004, application no. 24561/94
- Amuur v. France, judgment of 25 June 1996, application no. 19776/92
- Assenov v. Bulgaria, judgment of 28 October 1998, application no. 24760/94
- Ayder and others v. Turkey, judgment of 8 January 2004, application no. 23656/94
- Barabanshchikov v. Russia, judgment of 8 January 2009, application no. 36220/02
- Batı and others v. Turkey, judgment of 3 June 2004, applications nos. 33097/96 and 57834/00
- Bekos and Koutropoulos v. Greece, judgment of 13 December 2005, application no. 15250/02
- Boicenco v. Moldova, judgment of 11 July 2006, application no. 41088/05
- Chahal v. the United Kingdom, judgment of 15 November 1996, application no. 22414/93
- Chitayev and Chitayev v. Russia, judgment of 18 January 2007, application no. 59334/00
- CPT's Report on the visit to Albania carried out from 13 to 18 July 2003, CPT/Inf (2006) 22
- CPT's Report on the visit to Albania carried out from 23 May to 3 June 2005, CPT/Inf (2006) 24
- CPT's Report on the visit to Azerbaijan carried out from 24 November to 6 December 2002, CPT/Inf (2004) 36
- CPT's Report on the visit to France carried out from 14 to 26 May 2000, CPT/Inf (2001) 10
- CPT's Report on the visit to Georgia carried out from 6 to 18 May 2001, CPT/Inf (2002) 14

Боротьба з жорстоким поводженням і безкарністю

- CPT's Report on the visit to Lithuania carried out from 17 to 24 February 2004, CPT/Inf (2006) 9
- Doorson v. the Netherlands, judgment of 26 March 1996, application no. 20524/92
- E v. Norway, judgment of 29 August 1990, application no. 11701/85
- Eckle v. Germany, judgment of 15 July 19882, application no. 8130/78
- Gäfgen v. Germany, judgment of 30 June 2008, application no. 22978/05
- Gharibashvili v. Georgia, judgment of 29 July 2008, application no. 11830/03
- Gusinskiy v. France, judgment of 19 May 2004, application no. 70276/01
- Hadjianastassiou v. Greece, judgment of 16 December 1992, application no. 12945/87
- Harutyunyan v. Armenia, judgment of 28 June 2007, application no. 36549/03
- Hirst v. the United Kingdom (GC), judgment of 6 October 2005, application no. 74025/01
- Hugh Jordan v. the United Kingdom, judgment of 4 May 2001, application no. 24746/94
- Ilaşcu and others v. Moldova and Russia, judgment of 8 July 2004, application no. 48787/99
- Jalloh v. Germany, judgment of 11 July 2006, application no. 54810/00
- Jėčius v. Lithuania, judgment of 31 July 2000, application no. 34578/97
- K.-F. v. Germany, judgment of 27 November 1997, application no. 25629/94
- Kanasinski v. Austria, judgment of 19 December 1989, application no. 9783/82
- Kerr v. the United Kingdom, admissibility decision of 2 December 1999, application no. 40451/98
- Khadisov and Tsechoyev v. Russia, judgment of 5 February 2009, application no. 21519/02
- Labita v. Italy, judgment of 6 April 2000, application no. 26772/95
- Mammadov (Jalaloglu) v. Azerbaijan, judgment of 11 January 2007, application no. 34445/04
- Maslova and Nalbandov v. Russia, judgment of 24 January 2008, application no. 839/02
- Mehmet Eren v. Turkey, judgment of 6 April 2004, application no. 21689/93
- Menesheva v. Russia, judgment of 9 March 2006, application no. 59261/00
- Mikheev v. Russia, judgment of 26 January 2006, application no. 77617/01
- Mrozowski v. Poland, judgment of 12 May 2009, application no. 9258/04
- Murray (John) v. the United Kingdom, judgment of 8 February 1996, application no. 18731/91
- Nachova v. Bulgaria, judgment of 6 July 2005, applications no. 43577/98, 43579/98
- 97 members of the Gldani Congregation of Jehovah's Witnesses and 4 others v. Georgia, judgment of 16 July 2008, application no. 14002/04

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів: 11 ключових питань і відповідей

- ment of 3 May 2007, application no. 71156/01
- Öcalan v. Turkey (GC), judgment of 12 May 2005, application no. 46221/99, para. 181
- Ognyanova and Choban v. Bulgaria, judgment of 23 February 2006, application no. 46317/99
- Okkali v. Turkey, judgment of 16 October 2006, application no. 52067/99
- Oneryıldız v. Turkey, judgment of 24 November 2004, application no. 48939/99
- Peers v. Greece, judgment of 19 April 2001, application no. 28524/95
- Philips v. the United Kingdom, judgment of 5 September 2001, application no. 41087/98
- Pishchalnikov v. Russia, judgment of 24 September 2009, application no. 7025/04
- Punzelt v. the Czech Republic, judgment of 25 April 2000, application no. 31315/96
- Ramishvili and Kokhreidze v. Georgia, judgment of 17 January 2009, application no. 1704/06
- Rehbock v. Slovenia, judgment of 28 November 2000, application no. 29462/95
- Riera Blume and others v. Spain, judgment of 9 March 1999, application no. 37680/97
- Rowe and Davis v. the United Kingdom, judgment of 16 February 2000, application no. 38901/95
- Salman v. Turkey, judgment of 27 June 2000, application no. 21986/93
- Sarban v. Moldova, judgment of 4 October 2005, application no. 3456/05
- Saunders v. the United Kingdom, judgment of 17 December 1996, application no. 19187/91
- Sekanina v. Austria, judgment of 25 August 1993, application no. 13126/87
- Selmouni v. France, judgment of 28 July 1999, application no. 25803/94
- Slimani v. France, judgment of 24 July 2004, application no. 57671/00
- Teixeira de Castro v. Portugal, judgment of 9 June 1998, application no. 25829/94
- Telfner v. Austria, judgment of 20 March 2001, application no. 33501/96
- Tomasi v. France, judgment of 27 August 1992, application no. 12850/87
- Toteva v. Bulgaria, judgment of 19 May 2004, application no. 42027/98
- Trzaska v. Poland, judgment of 11 July 2000, application no. 25792/94
- Valasinas v. Lithuania, judgment of 21 July 2001, application no. 44558/98
- Yaman v. Turkey, judgment of 2 November 2004, application no. 32446/96
- Yüksel v. Turkey, judgment of 20 July 2004, application no. 40154/98
- Zelilof v. Greece, judgment of 24 May 2004, application no. 17060/03

Ерік Сванідзе

БОРОТЬБА З ЖОРСТОКИМ ПОВОДЖЕННЯМ І БЕЗКАРНІСТЮ

Права затриманих і обов'язки працівників правоохоронних органів

11 ключових запитань та відповідей

Переклад Сергій Колесник

Комп'ютерна верстка Ольга Саковська

Підписано до друку 25.01.2010. Формат 60x84 1/16. Гарнітура Muriad Pro. Папір офсетний. Друк офсетний.

Умов. друк. арк. 2,33. Обл.-вид. арк. 3,83. Зам.

Видавництво «К.І.С.»04080 Київ–80, а/с 1, тел. (44) 462 5269, <http://books.dovidka.com.ua>

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єктів видавничої справи ДК №677 від 19.11.2001 р.

Віддруковано ТОВ ВПК «Експрес-поліграф», м. Київ, вул. Фрунзе, 476

